

રમકડાં દ્વારા સામાજિક સંવેદનાનું ઘડતર ખોડાભાઈ બી. પટેલ 'ધર્મેશ'

Received : 18-03-2021

Published Online : March-2021

Accepted : 25-03-2021

‘રાખનાં રમકડાં, મારા રામે રમતાં રાખ્યાં રે...’ પાંચ તત્વના બનેલા માનવને પહેલેથી જ રમકડાં સાથે અનેરો નાતો છે. આમ જોઈએ તો મનુષ્ય ખુદ એક રમકડું છે. રમકડાંને જેમ ચાલી ભરીએ અને નાચવા લાગે અને ચાલી પતી જાય કે તરત જ શાંત થઈ જાય એમ મનુષ્યરૂપી શરીરનું પણ એવું જ છે. જગતમાં કોઈ વ્યક્તિ સંપૂર્ણ નથી, દરેક વ્યક્તિમાં કોઈને કોઈ ખામી તો જરૂર હોય જ છે. જેમ સંતાનોનાં ચારિત્ર્ય-ઘડતરમાં માતા-પિતાનો અનન્ય ફાળો હોય છે અને ઘરનું વાતાવરણ, માતા-પિતાનાં વાણીવર્તન, આસપાસના લોકો સાથેનો વ્યવહાર વગેરેની ઊંડી અસર બાળકોના ઘડતર ઉપર થતી હોય છે તેમ જાતજાતનાં અને ભાતભાતનાં રમકડાંઓની અસર પણ પ્રત્યેક મનુષ્યના જીવનમાં થતી જોવા મળે છે, અને એમાંય બાળકોને તો રમકડાં મળે એટલે કે જાણે બધું જ મળી ગયું.

મનુષ્ય એક સામાજિક પ્રાણી છે. ખુમારી, લાગણી, પ્રેમ, હૂંફ, સંવેદના વગેરે સદ્ગુણો પહેલેથી જ દરેક મનુષ્યમાં પડેલા હોય છે. રોજ-બરોજની ઘટનાઓ અને ભૂતકાળના ઇતિહાસની અસરો પણ પ્રસંગ-પ્રસંગે મનુષ્યમાં જોવા મળતી હોય છે. અત્યારે કમ્પ્યુટર અને મોબાઈલનો યુગ ચાલી રહ્યો છે ત્યારે સામાજિક સંબંધો વચ્ચે અંતર વધતું જોવા મળી રહ્યું છે. નજીક હોવા છતાં પણ માણસ-માણસથી દૂર છે. નાનાં બાળકોની દુનિયા પણ મોબાઈલ પૂરતી સીમિત થઈ ગઈ છે. કઠ્ઠરતા, વાતવાતમાં ગુસ્સે થઈ જવું, ચિડાઈ કે ખિજાઈ જવું, હતાશા-નિરાશા, એક બીજાને છેતરવા, બનાવટ કરવી, ખોટું બોલવું વગેરે બાબતો વર્તમાન સમયે પ્રત્યેક માણસોને સતાવી રહી છે.

મનુષ્યના મનનો વિકાસ ક્યાંક ને ક્યાંક રૂંધાઈ રહ્યો છે. મનુષ્યમાં રહેલી આવડત પણ ભુલાતી અને ભૂંસાતી હોય એવું લાગી રહ્યું છે. બાપ-દાદાના રીત-રિવાજો, સંસ્કારો, ભાતીગળ સંસ્કૃતિ, વારસાગતા ગ્રામઉદ્યોગો વગેરે પડી ભાગ્યાં હોય તેમ લાગી રહ્યું છે. પરિણામે એક સમયનો આત્મનિર્ભર માણસ આજે એકલો અટૂલો બની બેકારીના ખપ્પરમાં હોમાઈ રહ્યો છે. સમાજના પ્રત્યેક સંબંધોથી પર થઈ માનસિક પીડા ભોગવી રહ્યો છે. સંયુક્ત પરિવારની ભાવના પણ ખતમ થઈ ગઈ છે. પરિણામે બધું જ હોવા છતાં માણસ બિચારો બની ગયો છે.

આવા કપરા સમયે રમકડાં જ માણસને અનેરો આનંદ આપી શકે. ભૂતકાળમાં પણ રમકડાંના માધ્યમથી માણસે ઘણું મેળવ્યું છે. બાલ્યકાળથી લઈ ઘરડો થાય ત્યાં સુધી માણસ રમકડાં, કઠપૂતળી વગેરેના માધ્યમથી શિક્ષણ, સામાજિક પર્યાવરણ, જીવદયા, ધાર્મિકતા, માનવતા ક્ષેત્રે કંઈક ને કંઈક શીખે છે, પ્રેરણા મેળવે છે. બાળકોની વાત કરીએ તો આપણે બધાંએ ક્યાંક ને ક્યાંક સાંભળ્યું છે અને અનુભવ્યું પણ છે કે રડતાં, તોફાન કરતાં, જીદ કરતાં બાળકોને જો મનગમતાં રમકડાં આપવામાં આવે તો પરિણામ સુખદ મળે છે.

મનુષ્યના જીવનની શરૂઆત બાલ્યકાળથી થાય છે અને બધી જ અવસ્થાઓમાં બાળપણને શ્રેષ્ઠ માનવામાં આવે છે. બાળકની એક અલગ જ દુનિયા હોય છે. બાળકને રમકડાં ખૂબ જ પ્રિય હોય છે. બાળક રમકડાં સાથે સંવાદ કરે છે. બાળક રમકડાં સાથે રમતાં-રમતાં ઘણું શીખી શકે છે. બાળક રમકડાં તોડે પણ છે

અને જોડે પણ છે અને બાળક રમકડાંનું નવસર્જન પણ કરે છે. મિત્રતા કેળવવાનું કૌશલ્ય, વાતચીત કરવાની કળા, ભાષા-સાહિત્ય પરનું પ્રભુત્વ, સહનશક્તિ, પોતાની ભાવનાઓ ઉપર કાબૂ રાખવો, સામેવાળાની ભાવનાઓને સમજવી, ચીજવસ્તુઓની જાળવણી અને માવજત કરવી, ઝીણવટભર્યું નિરીક્ષણ કરવાની ક્ષમતા, યાદશક્તિ, તર્કશક્તિ, કૌશલ્ય, ચપળતા, બુદ્ધિશક્તિ વગેરે બાબતો બાળક રમતાં રમતાં જ શીખે છે, મેળવે છે અને કેળવે છે. બાળકોની દુનિયામાં રમકડાંનું સ્થાન સર્વોત્તમ છે, જે સ્થાનને આપણે ક્યારેય છીનવાનો પ્રયત્ન ન કરવો જોઈએ. બાળકોમાં રહેલ અખૂટ શક્તિઓને ખીલવવા રમકડાં અને ખુલ્લું મેદાન આપણે જ આપવું પડશે. અત્યારના સમયમાં બાળકોને રમકડાં અને રમતગમત તથા આનંદ માટેનો પૂરતો સમય પણ મળતો નથી અને સમાજમાં કહેવાતા તથા બની બેઠેલા આપણે સૌ મોટેરાંઓ ડાહી ડાહી વાતો તો કરીએ છીએ પણ આપણે જ આપણાં બાળકો માટે સમય ફાળવીએ છીએ ખરાં ?

આમ વર્તમાન સમયે માનવ સમાજમાંથી માનવતા શબ્દ ભુલાઈ રહ્યો છે ત્યારે આપણે સૌએ મનોમંથન કરી આત્મચિંતન કરવાની જરૂર છે. મનુષ્યજીવનની દરેક અવસ્થાને સમજવાની જરૂર છે. ‘વેદના’ અને ‘સંવેદના’ જેવા શબ્દોને સમજી વિવિધતાસભર રમકડાંઓનું સર્જન કરવાની કૌશલ્યકળાને વિકસિત કરવાની જરૂર છે. સમાજમાં જો ‘સંવેદના’ જેવા કોમળ શબ્દનું જતન કરવું હશે તો બાલ્યકાળથી જ બાળકોને રમકડાં રમવાનો અવકાશ આપવો પડશે. શિક્ષણની સાથે સાથે દરેક ક્ષેત્રનું જ્ઞાન મળે અને સ્વદેશી ભાવના કેળવાય તેવાં રમકડાંઓ સાથે બાળકોનો નાતો જોડવો પડશે તો જ સાચા અર્થમાં આત્મનિર્ભર ભારતનું નિર્માણ કરી શકાશે.

ज्ञानोन्मेष